

More u savremenoj strategiji

Promene u odnosu snaga na međunarodnoj pozornici, energetska kriza, demografska eksplozija i razvoj naoružanja i druge tehnologije — doveli su i do revalorizacije pogleda na mesto i ulogu mora i sve šireg shvatanja njegovog značaja u savremenoj strategiji. S obzirom na to da se strategija uvek bavila procenom četiri osnovna faktora (protivnika, vlastitih snaga, vremena i geografske sredine), među kojima je geografska sredina izložena relativno najmanjim promenama, njena stabilnost uticala je da su joj neki teoretičari pripisivali presudni uticaj.¹ Oni su borbu za geografsku sredinu i ključne pozicije i pravce u njoj posmatrali kao centralno pitanje strategije. Budući da je geografska sredina struktuirana od kopna, površine mora (okeana), morskih (okeanskih) dubina, vazdušnog i kosmičkog prostora, i da su se čovekove mogućnosti za savlađivanje tih delova prostora menjale uporedo sa razvojem i dostignućima nauke i tehnike — menjali su se i pogledi teoretičara u smislu kojem bi delu geografske sredine u konkretnoj epohi trebalo u strategiji dati najveću važnost. Polazeći od značaja koji su pridavali morskom prostoru, sve teoretičare možemo uslovno svrstati u tri osnovne grupe :

— prva grupa (Mehen, Kolomb i dr.), smatrala je da more ima veću važnost od svih ostalih delova geografske sredine;

— druga grupa (Mekinder, Duet, Severski), zastupala je mišljenje da more ima sekundarnu važnost, i

¹ Jedan od najpoznatijih među njima je francuski general, vojni pisac i teoretičar A. Žomini, čije isticanje izbora sigurnih manevarskih pravaca, njegovo rasuđivanje da je osnovni problem za vojskovođu da izvrši podudaranje teorijski odlučujućih pravaca sa stvarno postojećim putevima, njegova stalna upotreba dijagrama sa naglašavanjem da se svaka operacijska zona može svesti na geometrijski oblik — ukazuje da je ratnu veštinu shvatao prvenstveno kao disciplinu koja se bavi osvajanjem teritorije, a ne uništavanjem neprijatelja. (Erl, *Tvorci moderne strategije*, VIZ — Beograd 1952, str. 101).

— treća grupa (Kasteks, Spajkman i dr.), nije pridavala moru ni veći ni manji značaj od ostalih delova, jer svi oni zajedno (kopno, more, vazdušni i kosmički prostor), u strategiji, čine integralnu celinu i međusobno se dopunjuju.

Te poglede na važnost kopna, mora (okeana), morskih (oceanskih) dubina, vazdušnog prostora i njihovih pojedinih delova, pokušao je 1977. da uskladi američki istraživač K. S. Grej. U studiji o značaju mora u nuklearnoj epohi došao je do zaključka da je Mehenovo učenje na izvestan način i danas aktuelno.² Kao argumente naveo je da se strategijska nuklearna oružja supersila SAD i SSSR međusobno poništavaju diktirajući im da se i dalje koriste onim konvencionalnim oružjima i metodama koje su u prošlosti davale rezultate; da je i SSSR, iako gospodar Heartlanda,³ posle drugog svetskog rata sagradio jaku ratnu i trgovačku flotu, koja ga je učinila i pomorskom silom, sposobnom da interveniše i izvan Heartlanda.

Analizirajući Spajkmanovo učenje o Rimlandu⁴ u kontekstu Grejove rehabilitacije Mehena, primećuje se da je Grej, posmatrajući borbu velikih sila posle drugog svetskog rata za što bolje strategijske pozicije, istoriju čovečanstva reducirao, u stvari, samo na borbu dve supersile za Rimland; pri tome je konstatovao da SAD nastoje da putem blokova zadrže Rimland pod svojom kontrolom, a SSSR se, nasuprot tome, trudi da ga »probije« i stvori bolji oslonac za svoju pomorsku silu (koja je za sada zatvorena u hladnim rubnim morima), kako bi se i pozicijski — a ne samo u flotnom materijalu — izravnao sa SAD. U zaključku analize Spajkman je prog-

² Collin S. Gray, *The Geopolitics of the Nuclear Era: Heartland, Rimland and the Technological Revolution*, National Strategy Information Center, N. York, 1977.

³ Pojam »Heartland« (»Heart« — srce i »Land« — zemlja) prvi je upotrebio britanski geopolitičar Mekinder; pod »srcem zemlje« podrazumevao je centralnu poziciju evroazijskog kopna koja je — po njegovoj proceni — omogućavala kontrolu nad Evropom, Azijom i Afrikom. Tim pojmom 1904. god. označava teritoriju istočno od Urala, zapadno od Jeniseja i severno od Avganistana, Irana i Nepala, sve do arktičkih voda. Toj zoni je 1919. dodao istočnu Evropu, deo Turske, Balkana i Švedsku.

(S. B. Cohen, *Geography and Politics in a Divided World* — London 1964, str. 55).

⁴ Pojam »Rimland« (»Rim« — obod, rub i »Land« — zemlja) prvi je upotrebio američki teoretičar Spajkman 1944. godine; podrazumevao je rubne (obalne) delove Evroazije koji okružuju »srce zemlje«, znači nešto manje od Mekindera: od poluotoka Kola do Crnog Mora i istočni Sibir do reke Lene. Prema Spajkmanu, kontrola »ruba zemlje« omogućavala bi svakoj pomorskoj sili da ga iskoristi kao mostobran za okruženje one kopnene sile koja bi posedovala »srce zemlje«.

(N. J. Spykman, *The Geography of the Peace*, New York 1944, str. 37—38. i 40—41).

nozirao da su, u eri postignutog globalnog balansa između SAD i SSSR, u svetu moguće jedino lokalne promene, do kojih može doći u akvatorijama rubnih mora koje okružuju SSSR; stoga je u borbi za ta mora i u borbi za uključivanje NR Kine u kontrabalans evroazijskom Heartlandu koji kontroliše SSSR, video prostor akcije, koji će Mehenovom učenju u budućnosti udahnuti nov smisao.⁵

Komparacija opisanih pogleda, koji su u suštini izvedeni iz učenja Mehena i Mekindera, ukazuje na to da su se njihovi autori trudili da ponude takve geografske interpretacije prostora koje bi u najvećoj meri odgovarale dosadašnjem stanju i budućoj promeni odnosa između supersila. Neki od tih teoretičara, kao npr. Valters i Renner gledali su promenu odnosa snaga u prvom redu kroz prizmu nuklearne tehnologije i mesta i uloge koju bi prostor imao u totalnom nuklearnom ratu. S obzirom na to da je takav rat zbog svojih posledica i ostvarenog balansa između velikih sila postao sve manje verovatan, prevladavaju oni prilazi koji — poput Grejovog — pokušavaju interpretirati prostor kroz prizmu lokalnih ratova. Stoga je razumljivo da se teoretičari zapadnog bloka trude da izmire učenje Mehena i Spajkmana; u duhu tih pogleda, u globalnoj strategiji, svaki deo sveta dobija svoje značenje. Tako su, na primer, Mehenovi pogledi prisutni u domenu blokovskih gledanja na odbranu pomorskih komunikacija (između SAD, svetskog tržišta, njihovih proizvoda i sirovina sa kojima se snabdevaju, zemlje koje podržavaju i napada sa mora na kopno);⁶ Spajkmanovi — u domenu odbrane Rimlanda i koncepciji vođenja lokalnih ratova; Valtresovi — u nuklearnoj strategiji odmazde, itd.

Može se, dakle zaključiti da se u praksi globalne strategije ni jedna od opisanih teorija ne pojavljuje izolovano od ostalih; pre bi se moglo reći da je savremena globalna strategija supersila njihova svojevrsna sinteza u kojoj se, paralelno s klasičnim kategorijama pomorske i kopnene sile, isprepliću pojmovi vazduhoplovne, nuklearne, a u zadnje vreme i kosmičke sile. Taj totalitet raznih vrsta sila, koje se u praksi koriste kombinovano, dovodi do toga da se danas ne može govoriti koji od prirodnih delova geografske sredine (more, kopno, vazdušni prostor, kosmos) u globalnoj strategiji supersila ima

⁵ C. S. Gray, Ibidem, str. 64—67.

⁶ Komandant RM SSSR, admiral S. G. Gorškov smatra da su se SAD orijentisale na davanje primata moru u prvom redu zbog toga što su do sada sve agresije organizovane protiv SSSR na kopnu završile slomom napadača. Takav prilaz pomorske koalicije NATO i SAD diktira SSSR-u, kaže Gorškov, da i on daje moru sve veći značaj i da ga posmatra kao prostor od kojeg zavisi odbrana kopna (što ranije nije bio slučaj).

(S. G. Gorškov, *Morska ja moć gosudarstva*, Voennizdat — Moskva 1976, str. 460—462).

prioritet. Pre bi se moglo reći da dominira shvatanje o njihovoj sve tešnjoj međuzavisnosti i povezanosti.

Teoretičari malih i srednjih zemalja analiziraju vojnostrategijski značaj mora u prvom redu sa aspekta položaja kopnenih frontova prema moru, njegovog odstojanja od mora, opasnosti koja obali i dužobalnim komunikacijama pretila sa mora, prednosti koju more pruža za manevar kopnenim snagama i sl.; značaj mora razmatraju sa stanovišta dejstava na realizaciju strategijskih zadataka, u kojima zajednički učestvuju sva tri vida oružanih snaga.⁷ More razmatraju sa aspekta prostora kojim se povećava strategijska dubina pretpolja na kome se brane glavni objekti — obala, arhipelazi i pomorske komunikacije. U toj strategiji more se pojavljuje kao medij na kome se sprečava, otežava ili usporava manevar pomorskih snaga protivnika, stvaraju povoljni uslovi za izvođenje odbrane od desanta i odbrane operacijske osnovice ratne mornarice; u sistem takve odbrane obale uvezani su svi raspoloživi efektivni ratne mornarice, ratnog vazduhoplovstva i kopnene vojske. Za tu grupu teoretičara karakteristično je da značaj mora razmatraju u dijalektičkoj sprezi sa značajem kopna i vazdušnog prostora iznad njih, a samo odbranu tretiraju kao integralnu celinu.⁸

*

U savremenoj strategiji, koja se posle drugog svetskog rata najpre razvijala pod uticajem politike »hladnog rata«, a zatim decenata praćenog trkom u naoružanju, strategijski značaj mora u praksi se ispoljava u sledećim ključnim domenima totalne strategije:

1) U domenu politike sa pozicije sile koristi se međunarodna pozornica za otvoreno prikazivanje moći površinskih flotnih sastava.⁹ U tim aktivnostima sastavi se formiraju od veoma različitih brodova,

⁷ Admiral Branko Mamula je u vezi s mestom i ulogom pojedinih vidova oružanih snaga u savremenoj strategiji zaključio: »Pojedini vidovi oružanih snaga — kopnena vojska, mornarica i vazduhoplovstvo — imaju svoje zadatke koje im postavlja strategija, ali nemaju i svoju posebnu strategiju«. Analizirajući sadržaj pojma »pomorska strategija«, koji je bio u V. Britaniji — gospodarici mora — aktuelan u XVIII i XIX veku, on je zaključio da se pod tim, u stvari, podrazumevala celokupna strategija; zahvaljujući okolnosti da je tada flota sačinjavala najznačajniji deo engleskih oružanih snaga, ovoj totalnoj strategiji dat je naziv — pomorska.

(B. Mamula, *Mornarice na velikim i malim morima*, VIZ, Beograd 1975, str. 12—13 i 125).

⁸ Ibidem, str. 139—140.

⁹ Plovni sastavi prevlađuju dnevno po 1000 km, a kako plove otvorenim morem (koje je res communis omnium) i ne narušavaju ničije teritorijalne vode, njihova primena ne dovodi do međunarodnih komplikacija kakve prate primenu drugih vidova oružanih snaga. Stoga je morski prostor idealan za sprovođenje zahteva poznatih po imenu »diplomacija topovnjača«, u kojima se ne primenjuje oružje, već se sa njim svecka ili otvoreno pretila, da bi se na taj način postiglo »sudelo vanje sile« u ostvarenju političkih ciljeva.

tako da njihova snaga bude veća od snage sa kojom u određenom rejonu raspolazu rivalske sile. Pokreti tih snaga, sadržaj i trajanje njihovih vežbi, često su praćeni i podržani diplomatskim i propagandnim manevrima, usmerenim na javno mnjenje. Te aktivnosti sa pozicije sile često prerastaju u intervencije protiv malih zemalja. Diplomacija i propaganda imaju, pri tome, zadatak da opravdaju pojavu i aktivnost flotnih sastava supersila u rejonima mora i okeana u kojima one nemaju svojih obala, a često ni baza, ni saveznika. Gubitak baza u stratejski važnim rejonima, doprineo je da neke velike sile, kao kompenzaciju, koriste ratne brodove, koje — radi povećanja autonomije — podržavaju flotnim trenom.

Poseban oblik korišćenja mora u politici sa pozicija sile predstavlja korišćenje morskih (okeanskih) dubina kao *skrovišta za nuklearne podmornice stratejske namene* naoružanih balističkim raketama, koje su osnovni nosilac nuklearnog zastrašivanja. Vatrema moć nuklearnih podmornica je višestruko veća od one kojom raspolazu vidljivi sastavi površinskih brodova. Podmornička flota SAD, na primer, može napasti nuklearnim balističkim raketama stratejske namene 5440 ciljeva, a sovjetska 845; jačina američkih podmorničkih bojnih glava ceni se na oko 340, a sovjetskih na 840 megatona.¹⁰ Ta poređenja sa količinom megatona koje bi na ciljeve mogli baciti stratejski bombarderi obe supersile pokazuju da su 1979. godine američke podmornice stratejske namene mogle lansirati na ciljeve na kopnu 5 puta više megatona od američkih stratejskih bombardera, a sovjetske čak 84 puta. Taj podatak ukazuje da su dubine mora u sedamdesetim godinama dobile u nuklearnoj strategiji onu važnost koju je u pedesetim godinama imao atmosferski omotač (tada je stratejska avijacija i avijacija sa nosača aviona bila osnovni nosilac nuklearne moći).

U domenu subverzije (kojom se i u miru koriste strategija agresivnih sila) more ima značaj kao medij koji razne tajne službe koriste za krijumčarenje oružja, ubacivanje terorista, diverzanata, za ekspediciju najamnika (Komori, 1978), pa čak i čitavih invazionih grupa (npr. u Zalivu Svinja, na Kubi 1961). Kako se morem odvija intenzivan međunarodni pomorski saobraćaj, tajne službe mogu svoje akcije i obaveštajne aktivnosti relativno lako maskirati tim saobraćajem i dezinformisati javno mnjenje.

2) U ekonomskoj strategiji more takođe ima sve veći značaj. Interkontinentalna i regionalna robna razmena stalno su u porastu, usavršava se pomorska transportna i ribolovna tehnologija i postaju

¹⁰ *International Defense Review*, 1978, № 8, str. 1237—1241.

pristupačna i ona prirodna bogatstva koja se ranije nisu mogla eksploatirati. More i morsko dno se više ne pojavljuju samo kao prostor koji se koristi za pomorski saobraćaj, već i kao prostor na kojem se vodi borba za monopol za posjedovanje bogatstva. S obzirom na to da međunarodna ekonomska kooperacija postaje preduslov razvoja svake države, velike sile, da bi učenile i zastrašile manje zemlje u kritičnim situacijama, koriste more za »ekonomski rat«. (Poznate akcije tog tipa su američka blokada Kube i Vijetnama, a na izvestan način i tzv. bakalarski rat koji je V. Britanija svojevremeno vodila protiv Islanda).

Danas se oko 80% ukupnog svetskog transporta odvija morem. Godišnje se u svetu preveze oko 3 milijarde tona raznih roba.¹¹ Povećanje robne razmene u svetu dovelo je posle drugog svetskog rata do naglog jačanja trgovačkih flota. Od 1950. do 1972. godine njihova je tonaža narasla sa 85 miliona na oko 270 miliona registarskih tona.¹² Slično je bilo i sa ribarskom flotom čiji je godišnji ulov porastao sa 18 na oko 60 miliona tona.¹³

More i sa aspekta rudarstva ima sve veći značaj. Iako šelf čini samo oko 5% ukupne površine svih mora i okeana, istraživanja su pokazala da je sa morskog dna moguće dobiti naftu i razne druge rudače. Prema podacima od 1971. godine sa morskog dna se godišnje crpe oko 300 miliona tona nafte, što je oko 15% ukupne svetske proizvodnje.¹⁴ Procene nekih stranih stručnjaka pokazuju da se na dnu okeana nalazi oko 1600 milijardi tona raznih rudača, sa visokim procentom nikla, kobalta i drugih minerala. Rezerve nafte na morskom dnu (do dubine 300 metara) procenjuju se na oko 420 milijardi tona.¹⁵ Prognoze stručnjaka ukazuju na to da će u narednoj dekadi svaka treća tona nafte biti dobijena sa morskog dna.¹⁶

¹¹ Statistički godišnjak SFRJ, str. 706—707.

¹² Boljšaja Sovetskaja Enciklopedija, 1974, tom 16, str. 599.

¹³ Vojna enciklopedija, 1974, tom 8, str. 159—160.

¹⁴ Boljšaja Sovetskaja Enciklopedija, 1974, tom 16, str. 597.

¹⁵ Pierrot J, *Perspectives d'exploitation des nodules polymetalliques des grands fonds marins* — Defense Nationale, mart 1973, str. 123—136.

¹⁶ Admiral Branko Mamula navodi u delu *Mornarica na velikim i malim morima* (VIZ, 1975, str. 58—59) da se — ukoliko se uzme stopa svetske potrošnje od 1969 — u morima i okeanima 1975. nalazilo aluminijuma za narednih 2.000 godina, bakra za 6.000 godina, kobalta za 200.000 godina, nikla za 150.000 godina, cinka i olova za 1.000 godina. Ovi indikatori su utoliko impresivniji što su procene OUN pokazale da su rezerve aluminija na kopnu dovoljne samo za narednih 100 godina, bakra i kobalta za 40 godina, nikla i cinka za 100 godina, olova za 40 godina itd. Ukoliko bi savremena tehnologija uspešno rešila problem motora koji bi za svoj rad koristili vodik, more bi, budući da ga se moglo elektrolizom rastavljati na kisik i vodik (u tu svrhu bi se mogla koristiti električna energija centrala koje bi eksploatisale razliku između nivoa plime i oseke, morske struje, vetrovi i druge kinetičke i toplotne potencijale mora) — predstavljalo neiscrpan izvor energije.

3) U domenu ratne veštine more ima dvostruki značaj: u miru se na njemu odvija svojevrsna i opasna *trka u naoružanju*, a u ratu ono postaje *ratište ili vojište* na kojem se izvode krupne operacije i borbeni dejstva pomorskih i pomorsko-vazduhoplovnih snaga. Te se aktivnosti razlikuju od onih koje pomorske snage u miru realizuju u sklopu politike sa pozicija sile po tome što nemaju za cilj da ostvare efekte pretnjom, već neposrednom primenom oružja.

U nuklearnoj strategiji korišćenje morskog prostora se posmatra kao velika prednost (u odnosu na kopno i vazdušni prostor), u prvom redu radi toga što se time deo protivnikove (povratne) nuklearne vatre odvlači sa kopnenih ciljeva, na mora i okeane. U operacijama pomorskih snaga opšte namene morski prostor se razmatra kao vojište kroz koji prolaze komunikacijski i operacijski pravci; često se morski prostor i morsko dno razmatraju i kao zone čijim se miniranjem protivniku sprečava (ili otežava) korišćenje morskog prostora. Velike dimenzije okeanskih prostranstava omogućuju da se disperzijom snaga razvuku protivnikove snage odbrane, i da se na taj način (u datom vremenu i prostoru) stvore povoljni uslovi za dejstvo u željenim rejonima.

Pojava podmornica naoružanih balističkim raketama velikog dometa stvorila je čak i velikim mornaricama nerešive probleme. Jer, one još uvek nemaju ni snaga, ni sredstava da bi mogle pouzdano prekriti čitav perimetar sa kojeg bi na ciljeve na kopnu svoje državne teritorije mogle biti lansirane podmorničke balističke rakete. Stoga se može zaključiti da more u ratnoj veštini velikih sila dobija sve veći značaj kao osnovica za dejstvo protiv kopna. Danas pomorske snage mogu otvarati vatru na ciljeve udaljene više hiljada kilometara od obalnog ruba, a helikopterske desante sa brodova mogu iskrcavati u dubinu kopna na udaljenosti i preko 100 km. Morem i prostorom iznad njega takođe se ostvaruje mobilnost pod kojom se podrazumeva brz manevar kopnenim, vazduhoplovnim ili pomorskim snagama.

Praksa našeg narodnooslobodilačkog rata na moru (1941 — 1945) i američko-vijetnamskog rata (1964 — 1974) pokazuje da se more u blizini razuđenih obala može koristiti i kao medij za izvođenje partizanskih dejstava širokih razmera; novo naoružanje i oprema (vođene rakete, mine, brzi čamci, oprema za ronjenje i sl.) otvara šire mogućnosti za taj oblik borbenih dejstava, omogućujući malim armijama i mornaricama da se i u najtežim uslovima relativno uspešno suprotstave znatno jačem protivniku — agresoru.

Visok vatreni potencijal kojim raspolažu flotni sastavi velikih sila diktirao je da su one, radi pojačanja odbrane, već u doba mira

razvile specijalizirane i automatizirane obaveštajne sisteme *ranog upozorenja* na eventualne opasnosti. Deo tih sistema koji je instaliran na morskom dnu i drugi deo koji je mobilan i kruži iznad okeana, delove morskog prostora je još u miru pretvorio u posebnu *obaveštajnu osnovicu*. U te sisteme spadaju mornarički izviđački sateliti (koji izviđaju kretanje ratnih i trgovačkih brodova, luke i brodogradilišta) i zaronjeni stacionarni radio-hidroakustički sistemi (najpoznatiji su sistemi AFAR za kontrolu Gibraltara i prilaza Azorima, SAS, MSS i drugi).¹⁷ Njihov zadatak je da otkrivaju zaronjene podmornice i da podatke o tome emitiraju do operativnih elektronskih centara na kopnu. Obaveštajni sistemi, koji kruže kosmosom ili su usidreni na morskom dnu, pokazuju da su velike sile međunarodni morski prostor i prostor iznad mora još u miru iskoristile da u njemu disperziraju sve obaveštajne komponente od kojih očekuju znatno povećanje vlastite bezbednosti.

4) U oblasti nauke i tehnologije more se pojavljuje kao prostor istraživanja na kojem se nastoji otkriti lokacije prirodnih bogatstava. Sem toga, danas se istražuju svi parametri mora koji bi mogli uticati na efikasnost oružja, a sudeći prema vijetnamskom ratu, u kojem su upotrebljena i metodološka oružja, danas ispituju i mogućnosti da se u moru i iznad mora veštački izazovu pojave kao što su magla, valovi, cikloni, kiše, drobljenje ledenih glečera itd. Razume se da bi se sve to moglo iskoristiti u ratne svrhe. Velike sile koje raspolažu investicijama za te svrhe, kadrovima i tehnologijom, već su stekle neku vrstu monopola u tom domenu.¹⁸ More se koristi i kao manevarska osnovica za one istraživačke brodove koji prate vojne i druge satelite, ili služe za merenja parametara kretanje balističkih raketa i utvrđivanja njihove preciznosti. U tu svrhu su sagrađeni specijalni brodovi-laboratorije koji u velikim ratnim mornaricama čine mobilni deo poligona za ispitivanje novih oružja. U sastavu ratne mornarice SSSR nalazi se 15 istraživačkih brodova takve vrste sa oko 90.000 tona deplasmana, a u američkoj 8 sa oko 120.000 tona.¹⁹ Ta flota izviđa kosmos i dopunjuje brodove za hidrografska, okeanografska i geofizička istraživanja; ona izvršava i obimne zadatke vezane za meteorološko, hidrografsko i druge vrste obezbe-

¹⁷ A SIPRI Monograph: *Tactical and Strategic Antisubmarine Warfare*, Uppsala 1974, str. 29—31.

¹⁸ SAD, V. Britanija i Francuska su više probnih nuklearnih eksplozija realizovale na udaljenim okeanskim arhipelazima, kako bi izbegle da kontaminacija ugrozi njihove metropole. Sada su ti eksperimenti, zbog ekoloških posledica koje podnosi čitavo čovečanstvo, zabranjeni.

¹⁹ *Jane's Fighting Ships* 1978/79, str. 544 i 713—714.

đenja pomorskih snaga. U sastavu ratne mornarice SAD nalazi se oko 20 brodova specijaliziranih za okeanografska i druga istraživanja sa ukupno 80.000 tona, a u ratnoj mornarici SSSR oko 100 sa oko 120.000 tona.²⁰ Osim toga, postoje i mnogi brodovi privatnih firmi, državnih istraživačkih instituta i drugi, koji takođe učestvuju u istraživanjima.

Zainteresovanost velikih pomorskih sila za prirodna bogatstva mora i okeana ilustruje porast broja raznih ekspedicija za koje se odvajaju specijalni brodovi-laboratorije i posebni naučni kadrovi; povećanje interesa najbolje ilustruje činjenica da je od ukupnog broja istraživačkih ekspedicija koje su organizovane u periodu 1849. do 1972. godine — 37% organizovano od 1965. do 1972, 22% od 1961. do 1964, 16,5% od 1957. do 1960. godine, a samo 24,5% od 1849. do tog perioda.²¹ To znači da se godišnji broj ekspedicija u periodima od 1849—1956. do 1965—1972. povećao prosečno za oko 20 puta. Amerikanci su od 1970. do 1973. povećali budžet za istraživanje mora sa 517,4 na 667 miliona dolara, a vrlo je verovatno da za njima ne zaostaje ni SSSR. Japan, SR Nemačka i Francuska su, takođe, povećale svoje budžete za istraživanja mora od 66 na oko 102 miliona dolara. To ukazuje da se svaka pomorska sila trudi da u treći za otkrivanjem okeanskih bogatstava ne zaostane iza konkurenata, i da se *more pojavljuje kao značajan izvor ekonomske moći.*

*

Posleratni razvoj flota velikih sila, njihova mirnodopska disperzija i upotreba u globalnim relacijama, dokazuju da su i u vreme mira svi svetski okeani i mora pretvoreni u manevarske zone podmornica stratezijske namene i flota površinskih brodova. Za razliku od prvih koje su zaronjene i koje nevidljivo prete svojim raketama, druge su vidljivi dokaz militarizacije morskog prostora, na kojem je pokazivanje zastava velikih sila postalo geslo njihove diplomatije topovnjača. S druge strane, sve veći broj izviđačkih satelita i radio-hidroakustičkih sistema koji permanentno izviđaju površine i dubine otvorenog mora, zatim sve jače ratne flote disperzovane van vlastitih teritorijalnih voda — uverljivo ukazuju na povećanje strategijskog značaja mora i okeana.

Može se očekivati da će more i u budućnosti, zbog sve šire međunarodne ekonomske razmene, porasta mogućnosti savremene

²⁰ Ibidem, str. 714—717 i 538—539.

²¹ S. G. Gorškov, *Morska ja moć gosudarstva*, Voennizdat 1974, str. 45—36.

tehnologije za eksploataciju morskih bogatstava i trošenja prirodnih rezervi na kopnu — u ekonomskoj strategiji dobijati sve veći značaj. Ta bi pojava mogla dvojako uticati na politiku: u pravcu zaoštavanja odnosa i izazivanja konflikata među državama, a pre svega među velikim pomorskim silama, čiji su interesi suprotni (jačanje vojnih snaga) ili, zbog opasnih posledica, u pravcu jačanja kooperacije i saradnje između pomorskih sila i država. U praksi su prisutne obe tendencije. Nesvrstane zemlje, pre svih drugih, na brojnim međunarodnim konferencijama i skupovima davale su niz korisnih inicijativa o pravednijoj podeli morskog prostora, o ograničenju ribolova i internacionalizaciji kontrole nad eksploatacijom morskih bogatstava, zatim o ekologiji mora, demilitarizaciji nekih morskih prostanstva i o stvaranju bezatomskih zona. To bi, naravno, znatno doprinelo učvršćenju i očuvanju svetskog mira.

U strategiji nesvrstanih zemalja, koja se zasniva na negaciji svih prilaza sa pozicija sile, more se razmatra kao medij borbe za prevazilaženje blokovskih zavisnosti i jačanje svih oblika kooperacije država, naroda i pokreta, na temeljima ravnopravne saradnje. Time se ta strategija, koja budućnost čovečanstva vidi u transformaciji međunarodne zajednice u globalno, miroljubivo društvo, suštinski razlikuje od svih drugih, blokovskih strategija.